

De förtrycktas pedagogik som befriar till handling. Paulo Freire 100 år

”Vi kom till världen för att förändra den”, sa den brasilianska filosofen och pedagogen Paulo Freire (f.1921- d.1997) som i år 2021 skulle ha fyllt 100 år. Vad kan vi lära av honom när vi diskuterar utbildning om förtryck och våld i nära relationer? *Idag frågar hon sig: Hur kunde jag lära mig att tåla så mycket smärta? Jag var en slav, en slaskbink. Värst av allt var att den här vardagen blev helt normal* (1). Här är den förtrycktes tankar internaliserade. Freire utvecklade en metod som befriar.

Biografi

Inom pedagogiken har han internationellt närmast en ikonisk status och borde ha samma bäring som Jean Piaget. Freire arbetade för dem utan röst i samhället och blev en del av det som kallas kritisk pedagogik. Han är mest känd för sin bok *De förtrycktas pedagogik* som skrevs 1968. Den anses som ett centralt verk inom den kritiska pedagogiken. Den publicerades på svenska 1972 från en engelsk förlaga (2). I år har den kommit ut i nyöversättning direkt från det portugisiska originalet (3).

Freire växte upp i ett fattigt Brasilien i början av 1900-talet. Han kom från en medelklassfamilj, men hade under barndomens depressionsår i Brasilien upplevt fattigdom och hunger. Under 1960-talet första år ledde han ett omfattande alfabetiseringsprojekt bland sockerrörsarbetare i nordöstra Brasilien (4). Framgångarna för projektet medförde att en nationell plan för läskunnighet startade. Freire's arbete mot fattigdom, svält och analfabetism upplevdes dock som ett hot för det totalitära samhället Brasilien. När man blev läs- och skrivkundig så fick man också rösträtt. Projektet fick ett abrupt slut i och med militärkuppen 1964. Freire fängslades som landsförrädare. Efter sin frigivning levde han flera år i exil i Chile där han fortsatte sitt arbete med alfabetiseringen bland jordlösa lantarbetare. Det var under den chilenska exilen som *De förtrycktas pedagogik* skrevs. När Salvador Allende dödades i militärkuppen i Chile 1973 flydde Freire via USA till Europa, där blev han pedagogisk rådgivare vid Kyrkornas världsråd i Genève. Han återvände till Brasilien med amnesti 1979 och blev kommunal utbildningssekreterare i Sao Paulo 1989. Han medverkade i uppbygganden av alfabetisering i flera afrikanska länder och nominerades till hedersdoktor vid 28 universitet. Han avled i en infarkt 1997 (5).

Under 1970- och 1980- talen besökte Freire Sverige ett flertal gånger i samband med seminarier, och olika planeringsmöten i organisationer, myndigheter, universitet och högskolor. Han fick betydelse för framför allt vuxenutbildning-

ens utveckling i Sverige. (6, 7, 8). Vid avdelningen för pedagogik och vuxnas lärande (PVL) vid Linköpings universitet finns både en av världens största vuxenpedagogiska forskningsmiljöer och Sveriges enda utbildning till folkhögskollärare (9). Med en yrkesdidaktisk inriktning som omfattar såväl ungdomars som vuxnas lärande i yrkesutbildning. Mimer, som är ett nationellt nätverk och program för folkbildningsforskning har också sitt säte vid avdelningen.

Lite om Freires tankevärld

I utbildningsradions serie Bildningsbyrån - Tänka mot strömmen: Paulo Freire – De förtrycktas pedagogik, presenteras en fin översikt av Freires tankar (10). Freire hade en kristen-humanistisk människosyn till grund för sitt arbete och dess grundtes var att de fattiga inte skulle matas med den rika världens kunskaper, utan ges möjlighet att själv komma till medvetenhet och erövra sin värld. Engagerade pedagoger, som i relation och dialog med de fattiga vägledde dem mot förståelse av sin situation och därmed frigörelse och medveten handling var viktiga för att erövra denna medvetenhet. Freire analyserade kritiskt det som han menar är traditionell undervisning och menar att *undervisa är inte att programmera utan att problematisera, inte att ge svar på frågor utan att kasta fram frågor, inte att överföra uppfostraren till eleven utan att provocera till självbestämning.*

Han kritiserade traditionell utbildning som han kallade Bankundervisning, dvs utbildningsväsenden med vinstdrivande intressen. Inom denna typ av utbildningsväsendet betar sig läraren enligt Freire på ett sådant sätt att denne utför en kunskapsinsättning hos en enbart mottagande och foglig elev. *”Din idé ligger fundamentalt i att döda nyfikenheten hos eleverna, den forskande själen och kreativiteten”* menade Freire. Medan det konservativa utbildningsväsendet försöker att anpassa elever till den existerande världen syftar utbildningen han förespråkade att aktivera dem, sa Freire. Han kritiserade tanken att lärande är förmedlingen av kunskap då uppdraget för läraren enligt honom är att möjliggöra ett skapande av lärdomar. Freire sa att ingen lär ut någonting till någon annan, men samtidigt att människor inte lär sig själva. *”Människor utbildar sig genom varandra med hjälp av världen”* skrev han. Det hör ihop med en fundamental princip för Freire: att eleven, läs- och skrivkundig eller ej, tar med sig en kultur till skolan som varken är bättre eller sämre än lärarens. I klassrummet lär sig båda av varandra.

Dialogen som process sker över de sociala skillnaderna mellan pedagogen och elever; den är förutsättningen för att pedagogen skall gå i skola hos eleven, liksom för att hen skall kunna hjälpa eleven att reflektera kritiskt över sin egen situation. Dialogen, i Freires mening är inte ett samtal mellan jämlikar, även om den handling den kopplas till strävar mot jämlikhet. Dialogen är ett mödosamt dialektiskt och ideologikritiskt arbete som snarare än att sudda ut skillnader mellan pedagog och elev syftar till att tydliggöra den (11). I klassrummet lär sig båda av varandra, och därför är det viktigt att relationerna är omtänksamma

och demokratiska för att garantera alla en möjlighet att uttrycka sig. En grundläggande insikt i *De förtrycktas pedagogik* är att pedagogen måste gå i skola hos sin elev... Att undervisningssituationen förmår tillvarata den kunskap som ligger i elevernas egna erfarenheter av fattigdom och förtryck är en absolut förutsättning för att pedagogikens befriande potential skall kunna förverkligas. Grundpremisen är att de fattiga inte får reduceras till objekt för kunskap. De skall vara kunskapens subjekt. Det vill säga: det är de fattiga som bär kunskapen om världen, och pedagogens roll att bidra till förlösandet av denna kunskap.

”En av de stora innovationerna av Freires pedagogik är att kulturellt skapande är kollektivt och inte individuellt”. Värdesättandet av elevens kultur är nyckeln till processen av den ökade medvetenheten som Freire rekommenderar, och är kärnan av dennes alfabetiseringsmetod som inledningsvis grundades för vuxna.

Sedan den engelska översättningen av *De förtrycktas pedagogik* publicerades 1970 har den haft en stor inverkan på utbildning och pedagogik världen över. I Sverige var Freires verk *De förtrycktas pedagogik* den bok som hade enskilt störst inflytande på pedagogiska diskussioner på 1970-talet. Freireinspirerade avhandlingar om befrielse- och dialogpedagogik skrevs. Sedan 2010-talet uppmärksammas Freires betydelse för postkolonial teori och hans bidrag till det som senare utvecklats till den normkritiska pedagogiken. Han hade kontakter både med Frantz Fanon och Ivan Illich i dessa frågor (12, 13, 14)

Efter några inledande ord presenteras i boken *De förtrycktas pedagogik* fyra kapitel. Det första kapitlet har som rubrik Motivering till De förtrycktas pedagogik. Kapitel två Bankundervisning som ett verktyg för förtryck-förutsättningar och kritik. Kapitel tre Dialogiskt lärande – kärnan i undervisningen som befriande handling och Kapitel fyra Teorier för antialogisk och dialogisk handling. I boken diskuterar Freire också vad som karakteriserar en hållbar revolution. Avgörande är den människosyn som förändringen drivs av. Begrepp som tillit, tilltro och kärlek spelar stor roll.

I ett av de seminarier om Freirepedagogik i Ljungskile som jag deltog i under 1980-talet mötte jag några latinamerikanska museologer. De förklarade att de arbetade och forskade om museers roll i våra samhällen. De berättade att de lärde av historien, analyserade nutiden och på basen av detta gav förslag på hur man skulle forma framtiden i sina länder.

Det fick mig att inse vad medvetenhetskapande - det som kom att kallas ”medvetandegörande” – innebar. Det strök under både den personliga kunskapsprocessen (*se, benämna, handla*) och den kollektiva kontextualiseringen; att sätta in lärandet i sitt samhälleliga (och politiska) sammanhang. Den medvetna handlingen (praxis) att forma det framtida samhället byggde på den medvetenhetsprocess som lärandet innebar. Perneman säger att många av dessa tankar speglas också i svensk folkbildning med betoning av delaktighet, respekt och dialog (8).

På youtube finns mycket utbildningsmaterial om Paulo Freires pedagogik (15, 16, 17).

Freire i patientmöten

Kombinationen av att ha blivit medveten om Freires tänkande om förtryck och befrielse och hur detta kunde fungera, när det var som bäst, i möten med patienter blev avgörande för mina livsval både då och senare. Den här människosynen påverkade mig när jag som ung medicinstudent skulle göra en ”socialmedicinsk utredning” av en person som arbetat som isolerare och exponerats för asbest på dåvarande Kockums varv i Malmö. Vi träffades i början av 1970 talet. Han berättade om artiklar i tidskriften Metallarbetaren från 1950 talet som beskrev konsekvenser av asbestexponering. När jag då kollade med arbetarskyddsstyrelsen hade de ingen kunskap om asbest och dess farlighet. En devis som formades av den här upplevelsen blev *Den som bär skon är den som bäst vet var den klämmer*. Du får styras av att det patienten berättar i tilltro och tillit. Freires tänkande blev avgörande för mitt sätt att bemöta patienter.

Olle Hellström har utvecklat förhållningssättet i mötet med patienter (18, 19). Han skriver:

”Jag skrev till Paulo Freire och talade om att jag anade att hans förlösande samtalsmodell med elever också är tillämpbar i medicinsk praktik. Allmänläkare kan använda den för att själva återerövra ett mindre vetenskapligt, mer vardagsnära och verklighetsförankrat språk i möten med människor. Han bjöd mig komma till Brasilien”.

Vidare skriver han: *”Människan är för Paulo Freire en unik, självständigt skapad, sökande, existentiell varelse som från första stund slår an sitt liv, erövrar sin värld och skapar sig som person. Som fullvärdig människa anammar hon föreskrifter först när hon känner att hon kan forma dem i harmoni med sina redan förkroppsligade erfarenheter. Hennes mål är att bli sig själv. Genuint humana möten bygger på kärlek till människor. Det kan kännas främmande för huvudsakligen biomedicinsket skolade läkare att se kärlek som bas för hälsoförlösande arbete. Kärlek kräver att man ser varandra. Den tanken vilar i sin tur på en genomreflektad humanistisk människosyn”. ”I Paulo Freires praktik gäller saken omedvetna personer som internaliserat bilden av sig som fattiga, hjälplösa och odugliga. De behöver möta lärare/läkare med en människosyn som förlöser mer än föreskriver orden och deras betydelse”.*

Bo J A Haglund
Chefredaktör
Professor emeritus
Institutionen för Global hälsa
Karolinska Institutet

Referenser

1. Josefine Frankner, Cecilia Gustavsson (2021). *Kristi Bruds slav: mitt liv i sektens hjärta*. Bokförlaget Polaris.
2. Paulo Freire (1972). *Pedagogisk för de förtryckta*. Gummesons förlag.
3. Paulo Freire (2021). *De förtrycktas pedagogik*.Trinambai, Stockholm. ISBN 978-91-88226-12-9.
4. Paulo Freire - Wikipedia. https://sv.wikipedia.org/wiki/Paulo_Freire. Hämtat 2021 10 05.
5. Marcio Ferrari (2017) Paulo Freire mentorn för medvetenhetens bildning. <https://www.lattice.org/kul/latexuc1708sv.html>.
6. Jan Erik Perneman (1977). *Medvetenhet genom utbildning, Att forma ett ledarutbildningsprogram utifrån Paulo Freires perspektiv och beskriva utfallet i termer av kvalitativa skillnader*. Göteborgs universitet, avhandling.
7. Jan Erik Perneman (2014). *De förtrycktas pedagogik som blev befrielsens pedagogik*. *Folkhögskoleveteranen*, nr 2, 2014, s.3-5. http://vetfolk.dinstudio.se/files/Veteranen_nr_2_2014.pdf.
8. Jan Erik Perneman (2021). *De förtrycktas pedagogik - spår av Freire under ett halvsekel*. In *Folkbildning & Forskning. Årsbok 2021. Föreningen för folkbildningsforskning*.
9. Avdelningen för pedagogik och vuxnas lärande (PVL)<https://liu.se/organisation/liu/ibl/pvl>.
10. Bildningsbyrån - tänka mot strömmen (2017): Paulo Freire – de förtrycktas pedagogik <https://urplay.se/program/202014-bildningsbyran-tanka-mot-strommen-paulo-freire-de-fortrycktas-pedagogik>.
11. Patricia Lorenzon (2021) *Förord: Paulo Freire och den revolutionär kärlekens pedagogik*. I Paulo Freire (2021). *De Förtrycktas pedagogik*. ISBN 978-91-88226-12-9.
12. Frantz Fanon (1969). *Jordens fördämda*. Utrikespolitiska Institutet. Tema. Raben och Sjögren.
13. Ivan Illich (1972). *Samhälle utan skola. Lögnen om skolans nödvändighet*. Stockholm, Wahlström&Widstrand.
14. Ivan Illich (1976). *Den omänskliga sjukvården. Det medicinska etablissemangen är ett hot mot vår hälsa och inkräktar på individens rätt att bestämma över sig själv*. Stockholm, Aldus, Bonnier.
15. 10 Concepts About PAULO FREIRE's Pedagogy. <https://www.youtube.com/watch?v=dE0iRMHzQC8>.
16. *Pedagogy of the Oppressed: Noam Chomsky, Howard Gardner, and Bruno della Chiesa Ask with Forum*. Harvard University. <https://youtu.be/2Ll6M0cXV54>.
17. Paulo Freire Documentary Seeing Through Paulo's Glasses: Political Clarity, Courage and Humility <https://www.youtube.com/watch?v=U4jPZe-cZgc>
18. Olle Hellström (2016). *Ett möte kan frigöra hälsa. Den svenska allmänläkaren hittade sin handledare i den brasilianske pedagogen Paulo Freire*. <https://lakartidningen.se/aktuellt/kultur-2/2016/12/ett-mote-kan-frigora-halsa/>.
19. Ewa Knutsson (2021). *I serien om människor och möten i Läkartidningen intervjuas Olle Hellström. "Läkare kan behöva lära sig att hålla tyst och lyssna på folk"* <https://lakartidningen.se/aktuellt/man-niskor-moten/2021/01/lakare-kan-behova-lara-sig-att-halla-tyst-och-lyssna-pa-folk/>.